

ХРОНІКА НАУКОВОГО ЖИТТЯ

Ю.А.Мицик (Київ)

V МІЖНАРОДНИЙ КОНГРЕС БІЛОРУСИСТІВ

20–21 травня 2010 р. у Мінську відбувся V Міжнародний конгрес білорусистів, організований громадським об'єднанням Міжнародна асоціація білорусистів (Міжнародная асацыяцыя беларусістаў, МАБ). Захід став помітною подією у науковому та культурному житті Білорусії. Досить сказати, що участь у ньому взяли вчені з Австрії, Білорусії, Великобританії, Ізраїлю, Канади, Литви, Норвегії, Польщі, Росії, США, Угорщини, України, ФРН, Чехії, Швейцарії. Українська делегація була однією з найбільших представницьких (більше 10 науковців), а проф. Г.Півторак (Київ), заступник голови МАБ, – став членом оргкомітету. Серед учасників конгресу домінували філологи (мовознавці та літературознавці), але гідно були представлені й історики, меншою мірою – політологи, соціологи, філософи, етнографи. Про це свідчать і назви тематичних блоків та круглих столів. Усього їх було заявлено 37, і половина з них тією чи іншою мірою стосувалася історії України або українознавчої проблематики.

На першому пленарному засіданні було заслухано доповіді кількох провідних білорусистів, у тому числі колишнього посла Польщі в Білорусії *Е.Смулковой*, *А.Лукашанця*, *А.Макміліна*, *А.Мальдзіса*, в яких порушувалися важливі питання, пов'язані із сучасним станом білоруської мови та літератури. Присутні могли ознайомитися і з фундаментальним двотомним дослідженням лондонського професора *А.Макміліна* з історії білоруської літератури.

Далі розгорнулася робота по секціях. У рамках одного з блоків («Книжкова спадщина Білорусії у закордонних зібраннях») було заслухано доповідь *В.Герасимова* та *Л.Довнар* (Мінськ), присвячену білоруській книзі еміграції та діаспори з 1991 р. (нині за межами країни проживає 2–3 млн білорусів). Ці книги, насамперед видані у Великобританії, Канаді, Латвії, Польщі, США (половина білоруських книжок, видрукованих у цій країні, припадає на Нью-Йорк), здебільшого присвячені історії Білорусії, еміграції, національній символіці, мові та літературі. Усього у 1991–2007 рр. було опубліковано 830 книг і брошур, причому половину з них – білоруською мовою, 30% – англійською, 8,3% – німецькою, 4,4% – польською, 4,2% – французькою тощо. У доповіді було підкреслено видатну роль у цій справі одного з лідерів білоруської еміграції Вітольда Кіпеля та його дружини Зори Кіпель (на жаль, уже покійної). Між іншим, історії білоруської еміграції та діаспори було присвячено спеціальний блок, де були розкриті важливі аспекти життя білоруських осередків в Австралії та Великобританії (*Н.Гордієнко*, Мінськ), Аргентині (*С.Шабельцев*, Мінськ), місті Саут-Рівер (штат Нью-Джерсі, США) (*А.Гордієнко*, Мінськ), дореволюційному Катеринославі (*М.Чабан*, Дніпропетровськ). Крім того, *А.Барцєвський* (Варшава) присвятив свою доповідь творчості білоруського еміграційного дослідника Уладзіміра Глибинного і висвітленню ним політики білорусизації.

Повертаючись до блоку «Книжкова спадщина Білорусії у закордонних зібраннях», відзначимо, що велике зацікавлення викликала доповідь петербурзького дослідника *Н.Ніколаєва* «Книжкова спадщина Білорусії у сховищах Петербурга». Його увагу привернула білоруськомовна військова література міжвоєнної БРСР – різноманітні статуті, інструкції для танкістів, артилеристів, кулеметників тощо. Усього вчений нарахував 320 (!) книжкових позицій, причому наголосив на тому, що видання такого типу сприяли подоланню неписьменності серед тогочасних білоруських призовників. Для українських науковців особливо цікавою була доповідь *А.Суші* (Мінськ), який проаналізував книжкову спадщину Білорусії у львівських зібраннях. Загальновідомо про систематичне пограбування білоруських бібліотек російською адміністрацією, як і про той факт, що частину цих скарбів удалося зберегти на теренах колишньої Австро-Угорщини, у першу чергу Львова. Саме тут осіла знаменита колекція мінського антиквара Генріха Татура (1846–1907 рр.). Додамо, що останній мав дружні контакти з іншим відомим колекціонером – Емериком Чапським, зібрання якого стали окрасою знаменитої бібліотеки Чарторйських у Кракові та містять у собі чимало джерел з історії України XVI–XVIII ст. Завдяки А.Суші було підкреслено надзвичайну цінність для білорусистів львівських сховищ, насамперед відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В.Стефаніка. Саме тут збереглися стародруки білоруських василіан, книги та рукописи Жировицького й Супрасльського монастирів XVII–XVIII ст. Близько до тематикою була доповідь відомого московських науковців *Ю.Лабінцева* та *Л.Щавинської* «Стародруковані сімелія Білоруського музею імені Івана Луцкевича», виголошена у блоці «Білоруський голос у полілогу віленської культури».

Тематично близькими до блоку «Книжкова спадщина Білорусії у закордонних зібраннях» були доповіді, що їх учасники конгресу заслухали в рамках іншого блоку – «Культурна спадщина греко-католицької церкви у Білорусії», і не випадково згаданий вище А.Суша виголосив тут ще один реферат під назвою «Культурна спадщина греко-католицької церкви у Білорусії в контексті дихотомії «Схід–Захід». *С.Морозова* (Гродно) розглянула долю документальної спадщини греко-католицької церкви в Білорусії, яка осліла переважно у Росії, насамперед у Петербурзі, указавши на активізацію археографічної роботи у цьому напрямку і видання кількох томів документації білоруських уніатських митрополитів у 1998–1999 рр. *Н.Морозова* (Вільнюс) повернула з небуття постать уніатського книжника першої третини XVIII ст. Бенедикта Сенкевича, який, між іншим, навчався у Володимирі-Волинському, та розглянула його творчу спадщину, що складається в основному з церковних проповідей. *М.Свистунова* (Мінськ) присвятила свою доповідь деяким аспектам дослідження мови й стилістики релігійно-полемічних творів. Постало також питання про розмежування пам'яток старобілоруської та староукраїнської мов, вирішенню якого сприяли доповіді киянина *Г.Півторака* («Діалектна основа писемно-літературної мови у Великому князівстві Литовському»), *В.Мойсієнка* з Житомира («Присутність польського мовного складника у літературно-письмовій мові ВКЛ XV–XVI ст.») й *І.Климова* з Мінська («Проблема розмежування білоруських та українських пам'яток писемно-літературної мови ВКЛ XIV–XVIII ст.»), які було заслухано у блоці «Діалектна диференціація старобілоруської літературно-письмової мови (білорусько-український аспект)». З'ясуванню даного питання сприяли також деякі доповіді блоків «Стратифікація і статус старобілоруської літературно-писемної мови» та «Мови стародавньої Білорусії», у першу чергу згаданого *І.Климова* («Проблема функціональної стратифікації писемно-літературної мови ВКЛ XIV–XVIII ст.»), а також *С.Цемчинаса* з Вільнюса («Про час і умови становлення “русської мови” як літературної мови»), *Л.Цітки* з Білостока («Лексичні полонізми в обраних старобілоруських літописах»), мінських дослідників *В.Мороз* («Мова білоруських літописів та хронік») і *М.Пригодзича* («Мовна кодифікація у ВКЛ: з історії дослідження»).

Блоки «Білорусько-українські архівації» та «Білорусько-українські літературні зв'язки: традиції, досягнення, перспективи» через неприбуття деяких учасників конгресу було об'єднано. Тут заслухали доповідь *Ю.Мицика* (Київ), який у краківському архіві (фонд «Архів Сангушків») віднайшов кілька незанихатих та малозанихатих інвентарів і люстрацій XVII – середини XVIII ст., де міститься, зокрема, опис Любецького та Лоевського староств 1631–1633 рр., а також так званого «Горвольського графства» 1740–1750-х рр. (нині Горволь – райцентр Гомельської області Білорусії). У цих джерелах містяться важливі дані з соціально-економічного розвитку згаданих місцевостей, демографічних змін, історичної географії, подано цінний матеріал щодо заселення українсько-білоруського прикордоння, виникнення тут нових поселень, кількість подвір'їв і чисельність мешканців, також про млини, броварні, поташні буди, оренди, митниці, розміри прибутків, податків та повинностей. Стверджено факт різноманітних зв'язків згаданих білоруських міст і сіл з Україною (Волинь, Київщина, Сіверщина). Мінські дослідники *В.Рагойша* і *Т.Кабжицька* виголосили ґрунтовні доповіді про українську літературу в білоруському освітньому просторі, розповіли про важливі напрацювання білоруських науковців у галузі україністики, наприклад про вивчення творчої спадщини та переклади білоруською творів *М.Коцюбинського*, *О.Ольжича*, *П.Тичини*, *Л.Українки*, *І.Франка*, *Т.Шевченка*. Дуже цінним видається розроблений ними проект видання кількатомної хрестоматії з історії української літератури, який уже наполовину реалізовано, проте він, здобувши визнання спеціалістів, не має поширення через брак коштів. Білоруські науковці почали реалізовувати й програму підготовки україністів на філологічному факультеті Білоруського держуніверситету (вже третій рік поспіль тут здійснюється набір студентів на дану спеціальність). Шанують у Білорусії й *Т.Шевченка*, на честь якого споруджено 7 пам'ятників. Характерно, що 21 травня представники конгресу на чолі з проф. *В.Рагойшею* здійснили покладання квітів до монумента *Т.Шевченка* у Мінську.

Органічним доповненням даного блоку були деякі доповіді з інших, насамперед присвяченого творчості видатного білоруського письменника *Уладзіміра Караткевича* (якого в Україні знають за романами «Дике полювання короля Стаха», «Чорний замок Ольшанський», «Христос приземлився у Городні» і який значну частину свого життя мешкав у Києві). Зокрема, *І.Набитович* (Дрогобич – Люблін) виголосив доповідь «Метафізична метафорика повісті *У.Караткевича* “Лодія розпачу”», в якій розвинув положення своєї монографії «Універсум sacrum» у художній прозі (від модернізму до постмодернізму) (Дрогобич, Люблін, 2008 р.). Ішлося насамперед про історичну повість *У.Караткевича* «Лодія розпачу», де розповідалося про події XVI ст. в Білорусії – зустріч людини зі Смертю, мандрівку білоруського шляхтича *Гервасія Виливахи* у *Потойбіччя*. У блоці «Героїчний ідеал у багатомовній поезії Білорусії XVI–XVIII ст.: літературний контекст, жанровий діапазон» звернемо увагу на доповідь *Ж.Некрашевич-Короткої* з Мінська «Епічна домінанта як одна з генеральних тенденцій у роз-

витуку багатомовної поезії Білорусії XVI–XVII ст.». Мінський архівіст *Я.Янушкевич* виголосив доповідь на тему «В.Дунін-Марцинкевич і пінська шляхта», *О.Скопненко* (Київ) висвітлив у своєму рефераті важливий етап кодифікації білоруської та української літературних мов у міжвоєнний період.

Блок «Міста з магдебурзьким правом у Білорусії й Україні: актуальні проблеми дослідження» відкрила доповідь *А.Довнара* (Мінськ) на тему «Стверджувальні привілеї на магдебурзьке право містам Білорусії XVI–XVIII ст.». *Н.Білоус* (Київ) висвітлила регіональні особливості магдебурзького права у містах Київського воєводства XVI – першої половини XVII ст. Дві наступні доповіді стосувалися функціонування магдебургії у Гродні та Полоцьку. Першу з них виголосив *Ю.Гордеев* (Краків), зробивши акцент на історико-культурній спадщині Гродна, а другу – *С.Родевальд* (ФРН), якого зацікавило переплетення східних і західних міських традицій у Полоцьку. Дана сюжетна лінія знайшла повніше відображення на іншому матеріалі у блоці «Сприйняття Білорусії як етнічно-культурної відмінності іноземними мандрівниками, ученими, діячами літератури та мистецтва». У центрі уваги тут були доповіді швейцарської дослідниці *М.Ваньковської-Цюліг* «Спільне та відмінне у свідченнях західноєвропейських мандрівників про Білорусію», а також «патріарха» білоруської історіографії проф. *А.Мальдзіса* (Мінськ) «Об'єктивне та суб'єктивне у погляді на Білорусію “збоку”». В обох доповідях було широко залучено іноземні нарративні джерела ранньо-модерної та модерної доби, в яких описувалася Білорусія та білоруси.

Не було обійдено увагою й національні меншини Білорусії, у першу чергу євреїв, історія яких розглядалася у рамках спеціального тематичного блоку «Білоруські євреї». Тут було заслухано доповіді *З.Гімпелевич* (Канада) «Трактовка у Голівуді книги Нехами Тенг “Нескорені”», *Т.Берда* (США) «Змітрок Вядула у “Нашій ниви”» і *Т.Снайдера* (США) «Голокост і помста в Білорусії: масові вбивства та партизанська боротьба (1941–1945 рр.)». Слід сказати, що професор Єльського університету *Т.Снайдер* виголосив також лекцію на тему «Походження народів Східної Європи» та презентував свою книгу «Реконструкція націй: Польща, Україна, Литва, Білорусія 1569–1999» (Нью-Гевен, 2003 р.), в якій слушно стверджується, що «історична Литва» – це, власне, Білорусія, а не сучасна Литва.

Велике зацікавлення викликали доповіді блоку «Білоруська Народна Республіка: історія і традиція», де виступили, зокрема, польська дослідниця з міста Торунь *Д.Михалюк* («Федераційні концепції політиків БНР 1918–1920 рр.») і троє білоруських істориків із Мінська, Гродна та Гомеля: *А.Чарнякевич* («Польське питання у діяльності білоруських політичних партій та організацій у першій половині ХХ ст.»), *В.Лебедева* («Проблема державності Білорусії у творчості М.Довнара-Запольського») та *У.Ляховський* («Результати діяльності БНР у сфері освіти у 1918–1919 рр.»). Тематично спорідненими з ним стали доповіді блоку «Білоруський національний рух: стан і перспективи дослідження». *А.Смалянчук* (Вільнюс) простежив еволюцію білоруської національної ідеї у ХІХ – на початку ХХ ст., *А.Пашкевич* (Мінськ) проаналізував територіальні впливи білоруського руху у міжвоєнній Західній Білорусії.

Надзвичайно актуальною для Білорусії (як і для України) є державна політика пам'яті. Відомий учений проф. *З.Шибєка* з Мінська виголосив доповідь «Герої та антигерої білоруської історії (до 1991 р.)», яка викликала глибоке зацікавлення аудиторії. Було відзначено, що політика пам'яті у тогочасній Білорусії відповідала стандартам, нав'язуваним комуністичним керівництвом СРСР і мала тільки незначні регіональні особливості. Нині країна перебуває на шляху вибору свого майбутнього і політика пам'яті минулого суттєво на неї впливає.

Велику увагу учасників конгресу викликав також блок «Білоруська ідентичність», у рамках якого з доповідями виступили польські (*Р.Радзік* із Любліна, *К.Ващинська* з Варшави) та білоруські (*С.Токць* із Гродна) вчені, а у дискусії, яка розгорнулася головним чином довкола доповіді *К.Ващинської* «Білоруська мова, культура й процес формування білоруської національної самосвідомості», узяли участь білоруські, українські й німецькі науковці. *К.Ващинська* провела ґрунтовне опитування жителів Мінська та столичних околиць, а дискусія стосувалася причин відмови багатьох білорусів від рідної мови, перспектив її відродження й особливостей розвитку білоруської нації на сучасному етапі.

У рамках конгресу відбулися презентації ряду цікавих монографій, серед яких слід відзначити наступні: *І.Соркіна* «Мястэчкі Беларусі у канцы XVIII – першай палове XIX ст.» (Вільнюс, 2010 р.); *З.Шыбека* «Гарадская цывілізацыя: Беларусь і свет» (Вільнюс, 2009 р.); *І.Раманава, І.Махоўская* «Мір: гісторыя мястэчка, што расказалі яго жыхары» (Вільнюс, 2009 р.); «Homo Historicus 2009. Гадавік антрапалігічнай гісторыі» (Вільнюс, 2010 р.). Крім того, була можливість ознайомитися з надзвичайно цінною публікацією – факсимільним виданням головної білоруської газети дореволюційного періоду «Наша ніва» (Мінськ, 2009 р.).

У Міжнародний конгрес білорусистів зробив важливий внесок у розвиток науки. Українським науковцям і, у першу чергу, історикам варто приділити більше уваги вивченню історії та культури наших північних сусідів, адже без пізнання білоруської історії не можна досягнути повноцінного знання минулого нашої країни.